

**Тавсияҳои Гаага оиди ӯуқуқҳои
ақаллиятҳои миллӣ ба маълумот
ва Эзоҳнома**

Октябри соли 1996

**Тавсияҳои Гаага оиди ӯуқуқҳои
ақаллиятҳои миллӣ ба маълумот
ва Эзоҳнома**

Октябри соли 1996

Маръамат ӯангоми нусхабардории ягон ахборот аз ин китоб худро озод ҳис кунед; аз истинод ба сарчашма сипозгузorem. Нусхаи аслии китоб бо забони англисӣ аз тарафи Бунеди равобити байни-этниқӣ таъия ва нашр шудааст.
ISBN 90- 75989-01-6

Барои маълумоти иловагӣ ба суроғаи зерин мууроъиат намоед:

Идораи Комиссари Олӣ оиди Масоили Ақаллиятҳои Миллӣ
Prinsessegracht 22
2514 AP Гаага
Телефон: +31 (0)70 312 5500
Факс: +31 (0)70 346 5213
E-mail: hcnm@hcnm.org
www.osce.org/hcnm/

САРСУҲАН

Дар Ҳукмномаи Хелсинки, ки июли соли 1992 қабул шуда буд, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) вазифаи Коммисари Олӣ оид ба масоили ақаллиятҳои миллиро таъсис дод, ки он бояд “воситаи пешгирии муҳолифатҳои дар марҳилаи, ба кадрӣ имкон, аввалин” гардад. Ин ваколатнома бештар ҳамчун аксуламал ба вазъияти дар собиқ Югославия ба амал омада таъсис дода шуд, ки ин вазъият хатари дар Аврупо паён шуданро дошт, алалхусус дар байни давлатҳои, ки ба сохти демократӣ гузашта истода буданд. Он метавонист умедҳои ба даст овардани сулҳ ва ободиро, ки дар Оинномаи (Хартияи) Париж барои Аврупои Нав инъикос ёфта, аз тарафи Сарони Давлат ва Ҳукуматҳои ноябри соли 1990 қабул шудаанд, вайрон кунад.

1-ми январӣ соли 1993 чаноби Макс Ван Дер Стул ба ҳайси якум Комиссари Олии САҲА оид ба масоили ақаллиятҳои милли (КОАМ) вазифа ба дӯш гирифт. Ба таҷрибаҳои муҳими шахсиаш ҳамчун собиқ аъзои парламон ва Вазири Корҳои Хориҷии Голландия, Намояндаи Доимӣ дар СММ ва ӯномии ҳуқуқҳои инсон таъя карда, чаноби Ван Дер Стул диққаташро ба муҳолифатҳои сершумори байни ақаллиятҳои ва ӯқимиятҳои марказӣ дар Аврупо ба миён омада равона мекард, ки аз нуқтаи назари ӯ хавфи тезутунд шуданро доштанд. КОАМ, эътиёткорона, воситаҳои дипломатиро ба кор бурда, фаъолияти худро дар як қатор давлатҳои, аз ҷумла: Албания, Хорватия, Эстония, Венгрия, Казок истон, Қирғизистон, Латвия, Собиқ Лумбурии Югославии Македония, Руминия, Словакия ва Украина ба амал мебарорад. Ӯ сараввал диққати худро ба он вазъиятҳои равона мекунад, ки манфиати гурӯҳҳои милли ё этникие, ки аксариятро дар як Давлат, ва ақаллиятро дар Давлати дигар (одатан давлатҳои ҳамсарҳад) ташкил мекунанд ва ҳамин тариқ манфиатҳои ӯкуматдорони ӯар яке аз ин давлатҳои фаро мегиранд, ки сабаби ташаннули байнидавлатӣ ва ӯатто муқовимат мебарданд. Қайд кардан лӯиз аст, ки ин гуна шиддатҳои ба таърихи Аврупо таъсири калон расонидаанд.

Ҳангоми баррасии моҳияти муҳолифатҳои, ки ақаллиятҳои миллиро дарбар гирифтаанд, КОАМ ҳамчун тарафи мустақил, беғараз ва омодаи ҳамкорӣ рафтор мекунад. КОАМ механизми назораткунанда набуда меъёрҳои байналмиллалӣро, ки аз тарафи ҳама давлатҳои қабул гардидаанд, ҳамчун асоси таълил ва тавсия истифода мебарад. Дар ин бобат уҳдадорӣ ба зимма гирифтаи ҳамаи давлатҳои иштирокдори САҲА, махсусан уҳдадорӣ дар Ҳуҷҷати Копенгаген ифодаёфта, ки дар Конфронси марбути ӯуқуқи инсонӣ соли 1990 қабул шуда буд ва дар

қисми 4 он ўндадориёи марбути ақаллиятҳои миллӣ муфассал даръ гардидаанд хотиррасон намудан муҳим аст. Инчунин қобили қайд аст, ки кулли давлатҳои САҲА уҳдадориҳои Созмони Миллалӣ Муттаҳид (СММ) оид ба ҳуқуқҳои инсон, аз ҷумла ҳуқуқҳои ақаллиятҳоро ва аксарияти кулли давлатҳои САҲА меъёрҳои Шӯрои Аврупоро низ ба дӯш гирифтаанд.

Баъд аз қариб 4 соли кори фаъол, ҚОАМ ба муайян кардани мушкилиҳо ва мавзӯҳои мавриди баъсе, ки дар як қатор давлатҳои мутааллиқи доираи фаъолиятҳои диққати ўро ба худ ҷалб карда буданд, муваффақ гардид. Масъалаи таҳсили ақаллиятҳо, хусусан таҳсил ба забони ақаллиятҳои миллӣ ё омӯхтани он, дар байни ин мушкилотҳо аввалиндарља мебошад, чунки, мувофиқи изъороти чанде пеш кардаи ҚОАМ, “аниқу назаррас гардид, ки маълумот омили муъимтарини нигоҳ доштан ва устувор намудани хусусиятҳои хоси намояндагони ақаллиятҳои миллӣ мебошад.” Бо назардошти ин, тирамоҳи соли 1995, ҚОАМ аз Бунеди оид ба Равобити Байни-этники хоҳиш намуд, ки он ба гурӯҳи хурди коршиносони шинохтаи байналмиллалӣ супориш диҳад то оид ба таври муносиб ва пайдарьям истифода бурдани ақаллиятҳо аз ҳуқуқ ба маълумот дар минтақаи САҲА тавсияҳо омода кунанд.

Бунеди оид ба равобити байни-этники - ташкилоти ғайридавлатӣ буда, соли 1993 барои иҷрои амалиётҳои махсус барои кўмак додан ба ҚОАМ таъсис дода шуда буд, - як қатор машваратҳои коршиносонро аз фанҳои гуногуни дахлдор, аз ҷумла ду машварат дар Гаага барпо намуд. Байни коршиносони дар машварат иштирокдошта аз як тараф, ҳуқуқшиносони мутахассиси ҳуқуқҳои байналмиллалӣ ва аз тарафи дигар, забоншиносон, ғимоячиён ва сиёсатшиносони соғиби таърибаи қор бо мақом ва ниёзи ақаллиятҳо доранд, ғузур доштанд.

Хусусан, коршиносони зерин иштирок доштанд:

А. Г. Бойд Робертсон, Сармуаллими забони гал, Донишгоҳи Стратклайд (Бритониёи Кабир); Доктор Питер ван Дайк, Аъзои Шӯрои Давлатӣ (Голландия); Доктор Асбьорн Эйде, Мудири Институти Норвегӣ оид ба Ҳуқуқҳои Инсон (Норвегия); Профессор Рейн Мюллерсон, Мудири Кафедраи Ҳуқуқи Байналмиллалӣ, Кингс Коллеҷ (Бритониёи Кабир); Профессор Аллан Розас, Университети Або Академи (Финляндия); Доктор Тове Скутнабб-Кангас, Профессор, Факултаи Фарҳанг ва Забонҳо, Университети Роскилде (Дания); Профессор Дьердь Шепе, Факултаи Забоншиносӣ,

Университети Янош Паннониус (Венгрия); Профессор Патрик Торнберри, Факултаи Ҳуқуқ, Донишгоҳи Кил (Бритониёи Кабир); ҷаноби Йенне ван дер Велде, Сармушовири Барномаҳои Таълимӣ, Донишкадаи Миллии Тарнрезии Барномаҳои Таълимӣ (Голландия).

Азбаски меъёрҳои вучуддоштаи ҳуқуқҳои ақаллиятҳо қисми ҳуқуқҳои инсон мебошанд, Ҳадафи асосии ин машваратҳо илрои уҳдадорихои марбути соҳаҳои дигари ҳуқуқҳои инсон аз тарафи давлатҳо, аз ҷумла, озодӣ аз таъбиз буд. Инчунин дар назар дошта шуда буд, ки Ҳадафи ниёии ҳамаи ҳуқуқҳои инсон инкишофи пурра ва озоди шахсияти инсон дар шароитҳои баробарӣ аст. Ёғир аз ин, дар назар дошта шуда буд, ки ҷамъияти шахрвандӣ бояд кушода ва пурнарақат бошад ва ҳамин тариқ қобилияти муттаъид сохтани ҳамаи одамон, аз ҷумла намояндагони ақаллиятҳои миллро дошта бошад.

Тавсияҳо оиди Ҳуқуқҳои таъсилии ақаллиятҳои миллӣ, ки дар натиљаи машваратҳои таъбия гардида буданд ба он равона шудаанд, ки бо забони нисбатан оддӣ моъияти ҳуқуқҳои таҳсилии ақаллиятҳо, ки одатан дар вазъиятҳои татбиқ мешаванд, ки КОАМ бо онҳо саруқор дорад, шарҳ диҳад. Илова бар ин, меъёрҳои тарзе шарҳ дода шудаанд, ки Ҳангоми истифодабарӣ пайдарҳамиашон таъмин гардад. Тавсияҳо ба ҳашт зерсарлавҳаҳо тақсим шудаанд, ки ҷавобгӯи мушкилиҳои соҳаи маориф, ки дар Ҳаёт ба вуҷуд меоянд, мебошанд. Шарҳи муфассали Тавсияҳо дар Эзоҳномаи иловагӣ пешниҳод карда мешавад, ки дар он истинод ба меъёрҳои байналмиллалии марбути дода мешаванд.

ТАВСИЯҲОИ ГААГА ОИДИ ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ БА МАЪЛУМОТ

Рӯҳи асноди байналмиллалӣ

- 1) Ҳуқуқи намояндагони ақаллиятҳои миллӣ барои нигоҳ доштани айнияти худ танҳо дар он маврид пурра амалӣ мешавад, ки онҳо ба таври зарурӣ забони модариашонро дар раванди таҳсил аз худ кунанд. Дар баробари ин, намояндагони ақаллиятҳои миллӣ масъулиятдоранд, ки ба ҷамъияти давлате, ки дар он зиндагӣ мекунанд, тавассути ба таври лозима аз худ кардани дониши забони давлатӣ пурратар шомил гарданд.
- 2) Њангоми истифода аз асноди байналмиллалӣ, ки метавонанд ба манфиати намояндагони ақаллиятҳои миллӣ бошанд, давлатҳо бояд пайдарҳам қоидаҳои асосии баробарӣ ва пешгирии таъбизро риоя намоянд.
- 3) Дар хотир бояд дошт, ки уҳдадориҳои дахлдори байналмиллалӣ меъёрҳои ҷадди ақалли байналмиллалиро ташкил мекунанд. Шарҳи маъдуди ин уҳдадориҳо мухолифи рӯҳ ва ҳадафи онҳо мебошад.

Чораҳои ва воситаҳо

- 4) Давлатҳо бояд оиди масъалаи ҳуқуқҳои намояндагони ақаллиятҳои миллӣ дар соҳаи маориф фаъолона рафтор кунанд. Дар мавридҳои зарурӣ давлатҳо бояд чораҳои махсусро бо истифодаи тамоми воситаҳои дастрас ва кӯмаки байналмиллалӣ ва ҳамкорӣ, хусусан, иқтисодӣ ва техникӣ бо мақсади фаъолона амалӣ гардонидани ҳуқуқи ақаллиятҳо ба маълумот бо забони модариашон ё омӯхтани он, андешанд.

Ғайримарказизунонӣ ва иштирок

- 5) Давлатҳо бояд ба созмонҳои, ки ақаллиятҳои миллиро намояндагӣ мекунанд, шароитро фароҳам оранд, то онҳо имконияти дар таъбия намудан ва ба амал баровардани сиесат ва барномаҳои, ки ба таҳсили ақаллият марбутанд, фаъолона иштирок карданро дошта бошанд.

- 6) Давлатҳо бояд ҳукуматҳои вилоятӣ ва маҳаллиро бо ваколатҳои мувофиқи марбути таҳсили ақаллият таъмин намоянд ва бо ҳамин роҳ ба иштироки ақаллиятҳо дар раванди таъини сиёсат дар сатҳи минтақавӣ ва/ё маҳаллӣ мусоидат намоянд.
- 7) Давлатҳо бояд барои ҳавасманд кардани иштироки волидайн ва имконияти интихоб дар соҳаи маориф дар сатҳи маҳаллӣ, аз ҷумла дар соҳаи таҳсили ақаллиятҳо ба забони худ ё омӯхтани он чораҳо андешанд.

Муассисаҳои ҷамъиятӣ ва хусусӣ

- 8) Мувофиқи ҳуқуқи байналмиллалӣ намояндагони ақаллиятҳои миллӣ монанди дигарон мувофиқи қонуни дохилӣ ҳуқуқи ташкил ва идора кардани муассисаҳои маорифи хусусиашонро доранд. Ин муассисаҳо метавонанд мактабҳоро дарбар гиранд, ки дар онҳо дарс бо забони ақаллият ҷараён мегирад.
- 9) Бо назардошти ҳуқуқи ташкил ва идора кардани муассисаҳои маорифи хусусии намояндагони ақаллиятҳои миллӣ, давлатҳо набояд ба амалӣ гардонидани ин ҳуқуқ ба воситаи талаботҳои беасос вазнини ҳуқуқӣ ва маъмуриё, ки ташкил ва идораи ин муассисаҳоро ба танзим мебароранд, монеа эълон кунанд.
- 10) Муассисаҳои хусусии маорифи забони ақаллиятҳо ҳуқуқ доранд сарчашмаҳои маблағгузориро ба ягон мамониат ва таъъин аз бӯчаи давлат, сарчашмаҳои байналмиллалӣ ва сектори хусусӣ, ҷустуҷӯ намоянд.

Маълумоти ибтидоӣ ва миёна барои ақаллиятҳо

- 11) Солҳои нахустини таълим барои инкишофи кӯдак ғалқунанда мебошанд. Мувофиқи тадқиқотҳо дар соҳаи маориф, забони модарии кӯдак беътарин воситаи таълим дар сатҳи томактабӣ ва боғча мебошад. Давлатҳо бояд барои фароғам овардани имконияти ҷунин интихоб барои волидайн ба кадрӣ имкон шароит муҳайё созанд.
- 12) Тадқиқотҳо инчунин нишон медиҳанд, ки барномаи таълимӣ дар мактаби ибтидоӣ бояд бо забони ақаллият омӯзонида шавад. Забони ақаллият бояд ҳамчун фан мунтазам таълим шавад. Забони расмӣ давлатӣ низ ҳамчун фанни таълимӣ бояд мунтазам, беҳтараш аз тарафи омӯзгорони дузабонае,

ки фаҳмиши хуби маданият ва забони кудакро доранд, омӯзонидан зарур аст. Нангоми ба охир расидани ин давр, якчанд фанҳои амалӣ ва ғайриназариявиро бо забони давлатӣ омӯзонидан зарур аст. Давлатҳо бояд барои фароҳам овардани имконияти чунин интихоб барои волидайн ба кадри имкон шароит муҳайё созанд.

- 13) Дар мактабҳои миёна қисми зиёди барномаи таълимӣ бояд ба воситаи забони ақаллият омӯзонида шавад. Забони ақаллият бояд ҳамчун фан мунтазам омӯзонида шавад. Забони расмӣ давлати низ ҳамчун фанни таълимӣ бояд мунтазам, беҳтараш аз тарафи омӯзгорони дузабонае, ки фаҳмиши хуби маданият ва забони кудакро доранд, омӯзонидан зарур аст. Дар муддати ин давр шумораи фанҳои, ки бо забони давлатӣ омӯзонида мешаванд, бояд тадриҷан зиёд карда шавад. Натиҷаҳои тадқиқот исбот мекунанд, ки афзоиши фанҳои чӣ қадар ботадриҷ бошад, ҳамон қадар барои кӯдак хубтар аст.
- 14) Таъмин намудани маълумоти ибтидоӣ ва миёна бо забони ақаллият бештар аз дастрас будани омӯзгороне, ки аз ӯнама фанҳои ба забони модарӣ таълим гирифтаанд, вобаста аст. Бинобар ин, мувофиқи уҳдадорӣҳои ба дӯш гирифтаи худ ӯнавати таъмини имкониятҳои муносиб барои таъсил бо забони ақаллият ё омӯхтани он, давлатҳо бояд барои таълими муносиби муаллимон шароит фароҳам оваранд ва ба дастрасии чунин омӯзиш мусоидат кунанд.

Маълумоти касбӣ барои ақаллиятҳо

- 15) Маълумоти касбӣ бо забони ақаллият аз рӯи фанҳои муайян бояд дастрас бошад, дар он ҳолате, ки намояндагони ақаллияти миллӣ ба гирифтани он хоҳиш изъор карданд ва дар он ҳолате, ки чунин ниёз бо шумораи хоҳишмандон мувофиқ бошад.
- 16) Барномаҳои таълимии мактабҳои касбӣ, ки дар онҳо таълим бо забони модарӣ ӯараён мегирад, бояд бо кафолати он таъбия шаванд, ки баъд аз хатми ин барномаҳо донишҷӯён аз рӯи ихтисоси гирифта ҳам ба забони ақаллият ва ҳам ба забони давлатӣ кор бурда тавонанд.

Маълумоти олі барои ақаллиятҳо

- 17) Намояндагони ақаллиятҳои миллӣ ҳуқуқи гирифтани маълумоти олиро ба забони аслии худ доранд, дар ҳолате, ки онҳо ба он ниёз баён карда бошанд ва шумораи хоёишмандон ин ниёзро асоснок кунанд. Маълумоти олі бо забони ақаллиятҳои миллӣ ба воситаи фароҳам овардани шароитҳои зарурӣ дар сохторҳои (муассисаҳои) мавҷудай маориф бо шарте дастрас шуда метавонанд, ки онҳо ба кадрҳои кофӣ ниёзҳои ақаллияти муайянро қонеъ гардонидани тавонанд. Намояндагони ақаллиятҳои миллӣ инчунин метавонанд роҳҳо ва воситаҳои ташкил намудани муассисаҳои хусусии маълумоти олиро ҷустуҷӯ намоянд.
- 18) Дар ҳолатҳое, ки ақаллияти миллӣ дар гузаштаи наздик муассисаи маълумоти олии хусусиашро дошт ва онро идора мекард, ин далел бояд барои муайян кардани шароитҳои таъминоти оянда ҳамчун намуна ба инобат гирифта шавад.

Тарғрезии барномаҳои таълимӣ

- 19) Бо назардошти аъамияти қалоне, ки асноди байналмиллалӣ ба маълумоти байнифарҳангӣ, тавзеҳ додани таърих, фарҳанг ва анъанаҳои ақаллиятҳои медиананд, вазоратҳои маорифи давлатҳои бояд қафолат диҳанд, ки омӯзиши таърих, фарҳанг ва анъанаҳои ақаллиятҳои миллии дар давлат мавҷуда ба барномаҳои таълимии ҳатмии умумӣ дохил карда шавад. Ҳавасмандкунии намояндагони ақсарияти миллӣ ба омӯхтани забони ақаллиятҳои миллие, ки дар ҳудуди давлат зиндагӣ мекунанд, барои мустақкам кардани тобоварӣ (ҳамзистии осоишта) ва бисёрфарҳангӣ дар ҳудуди давлат мусоидат мекунад.
- 20) Мазмуни барномаҳои таълимии марбутатаи ақаллиятҳо бояд бо иштироки фаъолонани мақомоти намояндагии ақаллиятҳо тарғрезӣ карда шаванд.
- 21) Давлатҳо бояд ба созмон додани марказҳои тарғрезӣ ва аттестатсияи барномаҳои таълимии забони ақаллиятҳои шароити мусоид офаранд. Ин марказҳо бо муассисаҳои мавҷуда бо шарте тамос гирифта метавонанд, ки онҳо ба ноил шудан ба мақсадҳои марбутатаи тарғрезии барномаҳои таълимӣ ба таври кофӣ мусоидат карда тавонанд.

ЭЗОҲНОМА БА ТАВСИЯҲОИ ГААГА ОИДИ ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ БА МАЪЛУМОТ

Муқаддимаи умумӣ

Эъломияи Умумии Ҳуқуқи Башари соли 1948 нахустин санади байналмиллалие буд, ки маълумотгириро ҳуқуқи инсон эълон намуд.

Моддаи 26-и Эъломия маълумоти ибтидоиро ҳатмӣ мепиндорад. Он давлатҳоро вазифадор мекунад, ки таълими техникӣ ва касбиро дастраси оммаи васеъ кунанд ва маълумоти олиро дар асоси қобилиятҳо дастрас кунанд. Он инчунин аниқ мекунад, ки мақсади маълумотгирӣ бояд инкишофи пурраи шахсияти инсон ва мустаҳкам кардани эътироми ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ бошад. Моддаи 26 инчунин қайд мекунад, ки маълумот ба якдигарфаҳмӣ, сабр ва дӯстии байни миллатҳо, гурӯҳҳои динӣ ва этникӣ мусоидат кунад ва барои нигоҳ доштани сулҳ шароит фароҳам месозад. Он инчунин аниқ мекунад, ки волидайн ҳуқуқи яқумдараљаи интиҳоб кардани намуди маълумотеро, ки бояд ба фарзандонашон дода шавад, доранд. Муқаррароти моддаи 26 дар моддаи 13-и **Паймони Байналхалқӣ доир ба Ҳуқуқҳои Иқтисодӣ, Иҷтимоӣ ва Фарҳангӣ** ба маънои ҳуқуқи созишномавӣ муфассалтар такрор шудаанд.

Моддаи 26 хусусияти кушода ва ғамалонибаи санадҳои байналмиллалие, ки баъдан пайдо шуда, дар онҳо ҳуқуқи умумӣ ба маълумот ва хусусан ҳуқуқи ақаллиятҳо тасдиқ шуда буд, муайян намуд.

- Моддаи 27-и **Паймони Байналхалқӣ доир ба Ҳуқуқҳои Шаҳрвандӣ ва Сиёсӣ**
- Моддаи 30-и **Созишномаи оид ба Ҳуқуқҳои Кӯдак**.

Моддаҳои дар боло зикр шуда ба ақаллиятҳо кафолати ҳуқуқи истифода бурдани забонашон дар якҷоягӣ бо дигар аъзоёни гурӯҳашонро медиҳад. Моддаҳои зерин, дар навбати худ, ба ақаллиятҳои миллӣ кафолати омӯхтани забони модарӣ ё таълимгирӣ бо забони модариро медиҳад.

- Моддаи 5-и **Муоъидаи ЮНЕСКО бар зидди таъғиз дар соҳаи маориф**
- Боби 34-и **Ҳуҷҷати Машварати Копенгагени Конфронси оиди ҳуқуқи инсонии Машварати Амният ва Ҷамкорӣ дар Аврупо (МАҶА)**

- Моддаи 4-и Эъломияи СММ оид ба нуқуқҳои шахсоне, ки ба ақаллиятҳои миллӣ ё этникӣ, динӣ ва забонӣ тааллуқ доранд
- Моддаи 14-и Муоъидаи Меъёрии оиди Њифзи Ақаллиятҳои Миллӣ.

Ҳамаи ин санадҳо ба дараҷаҳои гуногун ҳуқуқи ақаллиятҳоро барои ниғаъдорӣ айнӣ дасталямӣ ба воситаи забони модариашон эълон менамоянд. Ин ҳуқуқ пеш аз ҳама ба воситаи маориф амалӣ мегардад. Лекин айнан ҳамин ҳуҷҷатҳо таъкид мекунанд, ки ҳуқуқи нигоҳ доштани айнӣ дасталямӣ ба воситаи забони ақаллият бояд бо ўҳдадорӣ шомилшавӣ ва иштирок дар ҷамъияти васеи миллӣ дар мувозинат мебошад. Ин гуна шомилшавӣ донишҷӯи ҳам забони ин лӯмеа ва ҳам забони давлатиро талаб менамояд. Рушду такомули тобоварӣ ва гуногунфирӣ (плюрализм) инчунин паҳлуи муҳими ин раванд мебошад.

Санадҳои байналмиллалӣ ҳуқуқи инсон, ки таълим бо забонӣ ақаллият ё омузиши онро ба танзим мебароранд, қадре умумӣ ва номуайян мебошанд. Онҳо ягон тавсияи махсуси оиди дараҷаҳои дастрасӣ пешниҳод намеkunанд, сатҳҳои омӯзиши забони модарӣ барои ақаллиятҳо ва воситаҳои дастрас намудани онҳо муайян намеkunанд. Чунин мафҳумҳо ба монанди “имкониятҳои мувофиқ” барои омӯзиши забони ақаллият ё гирифтани таълим ба ҳамин забон, чи тавре, ки дар моддаи 14-и **Муоъидаи Меъёрии Шӯрои Аврупо оиди њифзи Ақаллиятҳои Миллӣ** қайд шудааст, бояд бо назардошти дигар унсурҳои мавриди баррасӣ қарор гиранд. Инҳо зарурати таъмини шароитҳои мусоидро, ки мувофиқи моддаи 5 ҳамин Муоъида ба нигоҳдорӣ, рушду раванги забон ва фарҳанг мусоидат мекунанд ё зарурати андешидани ҷораҳои лозимаро барои њифзи айнӣ этникӣ, фарҳангӣ, забонӣ ва динӣ ақаллиятҳои миллӣ, ки боби 33-и **Ҳуҷҷати Машварати Копенгагени Конфронси оиди нуқуқи инсонӣ Машварати Амният ва Њамкорӣ дар Аврупо** пешбинӣ мекунанд, дарбар мегиранд.

Сарфи назар аз сатҳҳои дастрасӣ, ки давлатҳо таъмин намуда метавонанд, он набояд худсарона ташкил шавад. Ба давлатҳо пешниҳод карда мешавад, ки пайгирона эҳтиётоти ақаллиятҳои миллиро ҳамноми баён ва изъор шудани онҳо аз тарафи ҷамъиятҳои муайян мавриди баррасӣ қарор диҳанд.

Дар навбати худ ақаллиятҳои миллӣ бояд кафолат диҳанд, ки талаботҳои онҳо заминадоранд. Онҳо ба таври зарурӣ чунин омилҳои қонунӣ монанди шумора, зичии демографияи онҳо дар минтақаи (ё минтақаҳои) муайян, инчунин қ

обилияти таъминоти дарозмуддати ин хизматрасониҳо ва воситаҳои хизматрасонӣ бояд ба эътибор гиранд.

Рӯҳияи асноди байналмиллалӣ

Тӯли чандин солҳо услуби тасвияти ҳуқуқҳои ақаллиятҳо дар асноди меъерии байналмиллалӣ тағйир ёфтанд. Ибораҳои пасивӣ монанди “... шахсоне, ки ба ақаллиятҳо тааллуқ доранд набояд аз ӯҳуқуқҳои маърум шаванд...” ки дар **Паймони Байналҳалқӣ доир ба Ҳуқуқҳои Шаҳрвандӣ ва Сиёсӣ** (соли 1966) баён шудаанд, ба нуқтаи назари мусбаттар ва фаъолтар монанди “... давлатҳо айнияти этникӣ, фарҳангӣ, забонӣ ва динии ақаллиятҳои миллиро муҳофизат мекунанд...”, ки дар **Ҳуҷҷати Машварати Копенгагени Конфронси оиди ӯҳуқуқи инсон** (1990) акс ёфтааст, иваз шудаанд. Ин инкишофи мутараққии нуқтаи назар нишон медиҳад, ки шарҳи маҳдудкунанда ё соддагардонидани аснод ҷавобгӯи рӯҳияи онҳо нестанд.

Ғайр аз ин, сатҳи дастрасӣ бояд мувофиқи принципҳои асосии баробарӣ ва роънадодани таъйиз ташкил карда шавад тавре, ки онҳо дар моддаи 1-и **Хартияи (Оинномаи) Созмони Миллалӣ Муттаҳид** аниқ ифода ёфтаанд ва дар моддаи 2-и **Эъломияи Умумии Ҳуқуқи Башар** ва ҳам дар асноди байналмиллалӣ такрор шудаанд. Шароитҳое, ки ба ҳар як давлат хосанд низ бояд ба инobat гирифта шаанд.

Чораҳо ва воситаҳо

Давлатҳои САҲА водор сохта мешаванд, ки дар бобати масъалаи ҳуқуқҳои ақаллият самаранок рафтор кунанд, яъне дар руҳияи боби 31-и **Ҳуҷҷати Копенгаген**, ки онҳоро ба андешидани чораҳои махсус водор месозад, ки баробарии пурраи аъзоҳои ақаллиятҳои миллиро кафолат медиҳанд. Дар ҳамон маъно, боби 33-и **Ҳуҷҷати Копенгаген** талаб мекунад, ки давлатҳо айнияти этникӣ, фарҳангӣ, забонӣ ва динии ақаллиятҳои миллие, ки дар қаламрави онҳо зиндагӣ мекунанд, муҳофизат намоянд ва барои рушди ин айният шароитҳоро муҳайё созанд.

Дар баъзе мавридҳо давлатҳои САҲА бо маҳдудиятҳои қиддии молиявӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ки хавфи дар чорҷӯбаи қонун ҳалалдор шудан ба имкониятҳои амалӣ сохтани сиёсати соъаи маориф ва барномаҳо ба манфиати ақаллиятҳои миллиро доранд. Гарчанде, ки баъзе ҳуқуқҳо бояд фавран амалӣ гарданд, давлатҳо бояд баъри тадриҷан амалигардонидани пурраи ҳуқуқ ба гирифтани маълумот ба забони ақаллият ё омӯхтани он аз воситаҳои дастрас пурра

истифода баранд, аз он чумла бо истифодаи кўмаки байналмиллалӣ ва ҳамкорӣ дар руҳияи моддаи 2-и **Паймони Байналҳалқӣ доир ба Ҳуқуқҳои Иқтисодӣ, Иҷтимоӣ ва Фарҳангӣ**.

Ғайримарказизунонӣ ва иштирок

Моддаи 15-и **Муоҳидаи Меъёрии оиди Њифзи Ақаллиятҳои Миллӣ**, боби 30-и **Ҳуҷҷати Машварати Копенгагени Конфронси оиди Ӣуқуқи инсон** ва моддаи 3-и **Эъломияи СММ оид ба Ҳуқуқҳои Шахсоне**, ки ба **Ақаллиятҳои Миллӣ ё Этники, Динӣ ва Забонӣ тааллуқ доранд**, зарурати иштироки ақаллиятҳои миллиро дар раванди қабули қарорҳо, махсусан дар ҳолатҳои, ки масоили мавриди баррасӣ ба ақаллиятҳо таъсири бевосита мерасонанд, таъкид мекунанд.

Иштироки пурмазмун дар раванди қабули қарорҳо, махсусан дар ҳолатҳои, ки онҳо ба ақаллиятҳо таъсир мерасонанд, қисми таркибии муҳими раванди демократӣ аст.

Иштироки фаъолонаи волидайн дар сатҳҳои маҳаллӣ ва вилоятӣ, ҳамчунин иштироки фаъолонаи муассисаҳо, ки ақаллиятҳои миллиро намояндагӣ мекунанд, дар фаъолияти марбути соҳаи маълумот (аз ҷумла раванди тарғиби барномаҳои таҳлимии, ки ба ақаллиятҳо дахл доранд), бояд аз тарафи давлатҳо мувофиқи боби 35 **Ҳуҷҷати Копенгаген**, ки муҳимияти иштироки таъсирбахши аъзоёни ақаллиятҳои миллиро дар қорҳои давлатӣ, аз ҷумла қорҳои, ки муҳофизат ва рушди айнаи хусусии онҳоро дарбар мегиранд, таъкид мекунанд, Ӣавасманд карда шавад.

Муассисаҳои ҷамъиятӣ ва хусусӣ

Моддаи 27-и **Паймони Байналҳалқӣ доир ба Ӣуқуқҳои Шаҳрвандӣ ва Сиёсӣ** ба ҳуқуқи ақаллиятҳо оиди истифодаи забони худ дар якҷоягӣ бо дигар аъзоёни гурӯҳи худ дахл дорад. Моддаи 13-и **Паймони Байналмиллалӣ оид ба Ӣуқуқҳои Иқтисодӣ, Иҷтимоӣ ва Фарҳангӣ** ба волидайн кафолати интихоби мактаби дигар ба фарзандонашон ба ғайр аз он мактабҳои, ки аз тарафи давлат таъсис дода шудаанд, медиҳад. Он инчунин ба шахсони алоҳида ва созмонҳо Ӣуқуқи таъсис додан ва идора кардани муассисаҳои алтернативии маорифро кафолат медиҳад, дар он ҳолате, ки онҳо ба меъёрҳои ақаллии таълимӣ, ки аз тарафи давлат муқаррар шудаанд, ҷавобгӯ бошанд. Моддаи 13-и **Муоҳидаи Меърии оиди муҳофизати ақаллиятҳои миллӣ** ҳуқуқи ақаллиятҳо ба барпо ва идора намудани муассисаҳои маорифи хусусиашон, сарфи назар аз он ки давлат ӯндадор нест,

ки онҳоро маблағгузорӣ намояд, пешбинӣ мекунад. Банди 32-и **Ҳуҷҷати Копенгаген** давлатро ӯҳдадор намекунад, ки ин муассисаҳоро маблағгузорӣ кунад, вале он дар назар дорад, ки ин муассисаҳо метавонанд “дастгирии давлатро мувофиқи қонунгузории миллӣ чустучӯ намоянд”.

Ҳуқуқи ақаллиятҳои миллӣ барои барпо ва идора кардани муассисаҳои хусусиашон, инчунин дар соъаи маориф, дар ҳуқуқи байналмиллалӣ хеле хуб асос ёфтааст ва бояд ҳамчун ӯқӯк эътироф гардад. Бо вуҷуди он, ки давлат ба таври маъмури ва мувофиқи қонунгузории худ ҳуқуқи назорат кардани ин равандро дорад, он набояд ба истифодабарӣ аз ин ҳуқуқҳо ба воситаи гузоштани талаботҳои маъмурии беасосе, ки метавонанд барпо намудани муассисаҳои маорифи хусусии ақаллиятҳои миллӣро амалан имконнопазир созанд, монеа шавад.

Гарчанде, ки давлатҳо ӯҳдадории расмии оиди маблағгузории ин муассисаҳои хусусӣ надоранд, ба ин муассисаҳо барои чустучӯи маблағ аз ҳама сарчашмаҳои дохилӣ ва байналмиллалӣ ҳалал расондан лозим нест.

Маълумоти ибтидоӣ ва миёнаи ақаллиятҳо

Ҳуҷҷатҳои байналмиллалӣ, ки маълумот ба забони ақаллиятро дарбар мегиранд, эълон мекунанд, ки ақаллиятҳо на фақат ҳуқуқи нигоҳ доштани айнияти худро ба воситаи забони модариашон доранд, балки онҳо инчунин ҳуқуқ и шомил шудан ва васеътар иштирок карданро дар ҷамъияти миллӣ ба воситаи омӯхтани забони давлатӣ доранд.

Бо назардошти гуфтаҳои дар боло зикр шуда, муваффақ шудани ақаллиятҳои миллӣ давлатҳои иштирокдори САҲА ба бисёрзабонӣ ҳамчун усули беътарини риояи меъёрҳои асноди байналмиллалӣ мебошад, ки ӯифзи ақаллиятҳои миллӣ ва ба ӯамъият шомил кардани онҳоро дарбар мегирад. Тавсияҳои, ки оиди сатҳи ибтидоӣ ва миёнаи маълумот пешниҳод шудаанд, барои таъини сиёсат дар соъаи маориф оид ба маълумотгирӣ бо забони ақаллият ва омӯзиши он ва амали гардонидани барномаҳои дахлдор ҳамчун дастуруламал хизмат мекунанд.

Ин усул дар асоси тадқиқотҳо дар соъаи маориф пешниҳод шудааст ва шарҳи амалии меъёрҳои байналмиллалӣ дахлдор мебошад.

Самаранокии ин усул ба яқчанд омилҳо вобаста аст. Яқум, дараҷаи бо ин усул мустақкамгардонии забони султари модарии ақаллиятро бо истифодаи он

ҳамчун воситаи таълимдињї мебошад. Дигар омил - дараҷаест, ки омӯзгорони дузабона дар кулли раванд иштирок мекунанд.

Боз як омиле, ки онро ба инобат гирифтани зарур аст, ин дараҷаи таълим додани ҳам забони ақаллият ва ҳам забони давлатӣ ҳамчун фан дар муддати 12 соли таълим ва, ниҳоят, дараҷаи истифодаи беътарини ҳарду забон ҳамчун воситаи таълимдињї дар марҳилаҳои гуногуни таҳсили кӯдак.

Ин усул кӯшиши фароғам овардани фазоеро, ки барои инкишофи забони султари ақаллият зарур аст, ифода менамояд. Он аз дигар усулҳое, ки мақсади онҳо омӯзондани забони ақаллият ё ғатто ба амал баровардани таълимоти ғаддулақал ба забони ақаллият танҳо барои сабук намудани гузариши барвақт ба таълимдињии пурра бо забони давлатӣ мебошад, фарқияти мутлақ дорад.

Усулҳои монанди “фурӯравӣ” ба воситаи омӯзонидани барномаи таълими танҳо бо забони давлатӣ ва кӯдакон-намояндагони ақаллиятҳои миллӣ ба синфҳои кӯдакони намояндагони аксарият пурра шомил шудаанд, ба меъёрҳои байналмиллалӣ ғавобгӯ нестанд. Ин инчунин ба мактабҳои алоғидае тааллуқ дорад, ки дар онҳо таълим дар давоми тамоми тағсил пурра ба забони модарии ақаллият сурат мегирад ва забони аксарият умуман омӯзонидани намешавад ё ба дараҷаи ақаллӣ омӯзонидани мешавад.

Маълумоти касбӣ-техникии ақаллиятҳои

Ҳуқуқи намояндагони ақаллиятҳои миллӣ барои омӯхтани забони модарии худ ва гирифтани таълим бо забони модаринашон, ки дар банди 34-и **Ҳуҷҷати Копенгаген** баён шудааст, ҳуқуқи гирифтани маълумоти касбӣ ба воситаи омӯхтани фанҳои муайянро бо забони модарӣ дарбар мегирад. Давлатҳои иштирокдори САҲА бояд дар руҳияи баробарӣ ва бетағбизӣ дастрасии чунин тағсилро дар он ҳолате, ки эътиёлот ба он воқеӣ аст ва шумораи хоғишмандон гувоғи он аст, кағолат диҳанд.

Аз тарағи дигар, қобилияти давлат ба нақшағирӣ ва назорат кардани сиёсати иқтисодӣ ва маориф набояд мағдуд карда шавад. Қобилиятибо забони давлатӣ кор кардани намояндагони ақаллиятҳои миллӣ - хатмкунандагони мактабҳои касбӣ аз рӯи ихтисос ағзалияте мешавад. Ин ба онҳо имконият медиҳад, ки ҳам дар минтақае, ки ақаллияти муайян ҷамғ шудаанд ва ҳам дар минтақаҳои дигари давлат низ кор кунанд. Дар вақти гузариш ба иқтисоди бозаргонӣ, ки гардиши озоди молҳо, хизматрасонӣ ва меҳнатро дар назар дорад, ин гуна мағдудият ба давлат барои зиёд намудани ҷойҳои корӣ ва рушди ҳамаҷонибаи иқтисодӣ

халалдор шуда метавонад. Барои ҳамин таълими касбии ақаллиятҳои миллӣ бо забони модарӣ бояд кафолат диҳад, ки донишҷӯёни дахлдор таълими мувофиқро бо забони давлатӣ низ мегиранд.

Маълумоти олии ақаллиятҳо

Чун дар ҳолати пешина, ҳуқуқи омӯхтани забони модарӣ ё гирифтани таълим бо забони модарӣ, ки дар боби 34-и **Ҳуҷҷати Копенгаген** баён шудааст, метавонад ҳуқуқи ақаллиятҳои миллиро ба маълумоти олі ба забони модарӣ дар назар дошта бошад. Дар ин ҳолат принсипи дастрасии баробар ва бетабъизӣ, инчунин энтиёлоти гурӯҳ ва шумораи кифояи хоњишмандон бояд ба назар гирифта шавад. Дар ҳолати набудани маблағгузорӣ аз тарафи ҳукумат, озодии ақаллият барои таъсис додани муассисаҳои хусусии маълумоти олі набояд маҳдуд карда шавад.

Боби 33-и **Ҳуҷҷати Копенгаген** муҳимияти аз тарафи давлат на фақат муҳофизат кардани айнияти ақаллиятҳо, балки рушди онро низ қайд мекунад. Дар асоси гуфтаҳои боло, давлатҳо бояд имконияти дастрас кардани маълумоти олиро бо забони ақаллият дида бароянд дар ҳолате, ки зарурати он изъор шудааст ва шумораи ақаллият далели он аст. Бо назардошти ин маълумоти олі бо забони модарӣ набояд танҳо бо тайёр намудани омӯзгорон маҳдуд шавад.

Ҳангоми муқаррар кардани ин, маҳдудиятҳои молиявие, ки давлатҳо бо онҳо хусусан дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ рӯ ба рӯ мешаванд, бояд ба назар гирифта шаванд. Таъмини маълумоти олі бо забони ақаллият маънои ташкили инфраструктураҳои мувозиро надорад. Ба замми он, мустақкамкунии муассисаҳои маорифи мувозӣ боиси чудошавии ақаллият аз аксарият гардида метавонад. Моддаи 26-и **Эълонияи Умумии Ҳуқуқи Башар** қайд мекунад, ки мақсади маориф мусоидат кардан ба ҳамдигарфаҳми, сабр ва дӯстии байни миллатҳо, гурӯҳҳои наҷодӣ ва динӣ аст. Дар ин руҳия ва бо дарки зарурати интегратсия (шомилшавӣ), инкишофи фикрӣ ва фарҳангии аксарият ва ақаллиятҳо набояд ҷудогона сурат гирад.

Тарърезии барномаҳои таълимӣ

Кулли асноди байналмиллалие, ки шумораашон баъд аз Чанги Дуюми Чаҳон афзуда истодааст, ба ӯдафҳои маориф аъамияти торафт калон медиҳанд. Аз ин аснод бармеояд, ки маориф на танҳо барои таъмини маълумоти академӣ ё техникӣ зарур аст, балки барои тарбия намудани чунин арзишҳо ба монанди сабр, гуногунфикрӣ, зиддинаждпарастӣ ва ҳамоянгии байналмиллалӣ ва

байни-чамоатӣ низ зарур аст. Ин гуна талаботҳо воқеан масъулияти махсусро ба дӯши давлатҳое мегузоранд, ки дар ҳудуди худ ақллияти миллиро доранд. Дар ин давлатҳо масъалаи Ӵамзистӣ ва ризоияти байнигурӯӴӣ/байниэтникӣ барои амният ва суботи дохилиашон низ аӴамияти муҳим дорад. Ин гуна Ӵамзистӣ ва ризоият омили муҳимми нигоҳдории сулҳ ва амнияти минтақаӣ низ мебошад.

Моддаи 4-и **Эъломияи СММ оид ба Ёуқуқҳои Шахсоне, ки ба Ақаллиятҳои Миллӣ ё Этникӣ, Динӣ ва Забонӣ тааллуқ доранд** талаб менамояд, ки давлатҳо “донистани таърих, анъана, забон ва фарҳанги ақаллиятҳои дар ҳудуди минтақа аҳояшон мавҷударо ҳавасманд кунанд”. Моддаи 12-и **МуоӴидаи Меъёрии оиди Ёифзи Ақаллиятҳои Миллӣ** даъват менамояд, ки давлатҳо “барои донистани фарҳанг, таърих, забон ва дини ақаллиятҳои миллиашон мусоидат кунанд”.

Боби 34-и **Ҳуҷҷати Машварати Копенгагени Конфронси оиди Ёуқуқи Инсон** чунин талаботро дарбар мегирад, ки давлатҳо дар барномаҳои давлатии таълимии мактабиашон “таърих ва фарҳанги ақаллиятҳои миллиро низ ба инобат гиранд”.

Ин талаботҳо давлатҳоро ўҳдадор мекунанд, ки дар барномаҳои таълимии мактабӣ барои таълими таърих ва анъанаҳои ақаллиятҳои гуногуни миллие, ки дар ҳудуди қарамравашон зиндагӣ мекунанд, имконият фароӴам оранд. Ин метавонад яктарафа, аз тарафи роӴбарияти давлатӣ бе иштироки ақаллиятҳои дахлдор ба даст оварда шавад.

Моддаи 15-и **МуоӴидаи Меъёрии оиди Ёифзи Ақаллиятҳои Миллӣ**, боби 30-и **Ёуҷҷати Машварати Копенгагени Конфронси оиди Ёуқуқи Инсон** ва моддаи 3-и **Эъломияи СММ оид ба Ёуқуқҳои Шахсоне, ки ба Ақаллиятҳои Миллӣ ё Этникӣ, Динӣ ва Забонӣ Тааллуқ Доранд** дар умумият зарурати иштироки ақаллиятҳои миллиро дар раванди қабули қарор, махсусан дар ҳолатҳое, ки масъалаҳои мавриди баррасӣ қарор дошта ба онҳо бевосита дахл доранд, қайд мекунанд.

Созмон ёфтани марказҳои тарърезии барномаҳои таълимӣ бо забони ақаллиятҳо ба ин раванди дульониба мусоидат мекунад ва сифат ва тахассуси онро қафолат медиҳад.

Ҳулосаҳои хотимаӣ

Мавзӯи ҳуқуқҳои ақаллиятҳо ба маълумот дар баъзе давлатҳои иштирокдори САҲА масъалаи басо нозук аст. Ҳамзамон раванди таълими имконияти мусоидат карданро ба эътиром ва яқдигарфаҳми байни ҷамоатҳои гуногун дар доираи давлатҳои иштирокдор дорад.

Бо назардошти ҷассосияти ин масъала ва умумӣ будани муқаррароте, ки дар асноди гуногуни байналмиллалӣ оиди ҳуқуқи инсон пешбинӣ шудаанд, таъбияи як қатор тавсияҳо метавонад ба фаҳмиши беътари масъалаи ҳуқуқҳои ақаллиятҳо ба маълумот мусоидат кунад. Тавсияҳои Гаага комил нестанд. Онҳо ҷамчун таъкурсии умумие таъбия гаштаанд, ки ба давлатҳо дар раванди тарғиби сиёсат дар соҳаи маорифи ақаллиятҳо кӯмак расонанд.